

др Момир Милојевић,
ванредни професор Правног факултета у Београду

ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ ИЗ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА*

Када се говори о настави уопште, па и настави међународног права, обично се имају у виду наставни планови и програми, тј. број часова (обавезних и факултативних), уџбеници, литература и садржина наставног програма. Томе се додају облици наставе (нпр. предавања, семинари, вежбе) и број наставног особља (наставника и сарадника). Нема сумње да су то све важна питања без чијег успешног решавања нема наставе. Међутим, искуство показује да је за успешну наставу неопходна одговарајућа организација. Под том организацијом се подразумевају сви облици који могу да послуже упознавању међународног права, како они прописани правилима студија (као они горе поменути) тако и они који нису прописани али постоје у пракси.

I. ОБЛИЦИ НАСТАВЕ ПРЕДВИЂЕНИ СТАТУТИМА

Облици наставе су најчешће прописани статутима факултета. У том погледу се обично предвиђају предавања, вежбе и семинари. Када је реч о изучавању појединих предмета, треба имати у виду разлику између облика наставе који непосредно служе изучавању једног предмета и облика који томе посредно доприносе.

а) Непосредни облици наставе

Под непосредним облицима наставе се подразумевају сви облици наставе из међународног права (на већини факултета из Међународног јавног права). Међу њима прво место заузимају *предавања*. Од наставног плана зависи колико ће им се времена посветити. Треба додати да није свеједно да ли се међународно право изучава као предмет обавезан за све студенте или само на појединим смеровима студија, или пак као факултативан предмет.

(*) Уводно излагање на Међукатедарском састанку правних факултета и факултета политичких наука посвећеном настави међународног права који је одржан у Београду 23. и 24. маја 1986. За појединости о расправи и закључцима вид. белешку у „Аналма“ бр. 6/1986, стр. 767—770.

То исто важи за *семинаре* и *вежбе*. Није свеједно да ли су семинари обавезни или факултативни. Неретко се часови семинара у наставним плановима приказују уз часове предавања па их наставници тако и користе. Посебно је питање колико су студенти заинтересовани за семинаре и колико посећују семинарске часове. Када је реч о посећивању, онда то важи и за посећивање предавања која могу декларативно да буду обавезна али да се уредност похабања не контролише и не санкционише.

Вежбе су познате као облик наставе, иако њихова садржина није увек тачно одређена, што често произлази из различитог схватања њихове улоге а понекад и због недостатка одговарајућих приручника. За питање које нас интересује, најзначајније је да ли су вежбе обавезне за све студенте или нису. На пример, на Правном факултету у Београду обавезне су вежбе из само два предмета на свакој години студија. Тако је само један део студената обухваћен вежбама из међународног права. Треба напоменути да, по правилу, сами студенти слободно бирају које ће предмете вежбати, чиме избор предмета постаје у великој мери факултативан. „У великој мери“, а не потпуно, зато што су факултетски органи овлашћени да направе распоред група за вежбе не само по жељама студената него и према броју наставника и сарадника за поједине предмете па тако одређивање студената не мора да буде у сваком случају одлучујуће.

На основу Статута, Правни факултет је обавезан да организује посебну наставу за ванредне студенте. Настава је у облику *консултација* које се организују пред почетак испитног рока у сваком семестру (месец и по дана пре почетка испитног рока, тј. почетком децембра и почетком априла). Консултације се организују ако се пријави довољан број студената. За међународно право то је увек био случај.

б) Посредни облици наставе

Исти облици наставе посредно могу да служе упознавању међународног права ако се одржавају из других наставних предмета. У тим случајевима је реч о појединим областима из међународног права о којима се подробније и другачије говори у одговарајућим предметима сходно њиховим потребама.

То пре свега важи за Међународне организације у којима се, као у посебном предмету, подробније изучавају питања међународног права која се односе на облике организоване међународне сарадње. Самим тим се указује на допринос међународних организација обogaћивању правила међународног права. Наравно, недостатак је у томе што је реч о предмету који није обавезан за све студенте а утешно је што се ипак приличан број одређује за групу предмета међу којима су и Међународне организације.

Међутим, треба истаћи да наставни програми низа предмета који су обавезни за све студенте садрже делове који су регулисани међународним правом. То су не само Међународно приватно право него и Породично право, Управно право, Кривично право, Кривично процесно право, Радно право (које посвећује велику пажњу Међународној орга-

низацији рада) и Грађанско процесно право. У тим предметима се посебна пажња посвећује правима човека. Поједине области су, под разним угловима посматрања, уврштене у наставне програме више предмета (нпр. држављанство у Међународном приватном праву и Управном праву, менично и чековно право у Привредном праву, ауторско право и индустријска својина у Међународном приватном праву и у посебном предмету под истим називом).

II. ОБЛИЦИ КОЈИ НИСУ ПРЕДВИЂЕНИ СТАТУТИМА

Поред наведених облика наставе, који су изричито прописани, статүти предвиђају или допуштају постојање и других облика стицања или продубљивања знања из правних и других наука које се изучавају на правним факултетима. Међу њима су, на првом месту, стручне студентске групе а последњим изменама Статүта Правног факултета у Београду предвиђено је организовање тзв. „стүдијских група“.

Стүдентска стручна група из Међународног права и међународних односа (раније Дипломатске историје) има дугу традицију на Правном факултету у Београду и једна је од ретких (нпр., поред групе за Криминалистику) које су постојале и деловале и када у статүтима о њима није било помена. Задатак стручне групе је да студентима који то желе пружи продубљенија знања о појединим питањима. Њена улога је свакако много драгоценија у обучавању студената у систематском прилажењу истраживачком раду и овладавању методологијом научног рада. Овај облик рада је дао непроцењив допринос стварању научног подмлатка. Свакако није случајно да међу данашњим истраживачима и наставницима (не само на Катедри за међународно право и међународне односе) у Београду има много оних који су прошли кроз ту групу. Зато овај облик рада треба и даље најбрижљивије неговати.

Ова је опаска неопходна због тога што се нешто на изглед слично примећује у „стүдијским групама“. Међутим, оне су настале као плод захтева за прелазак на тзв. „менторски систем“ рада у мањим групама студената. За сада се предвиђају као добровољни облик окупљања најбољих студената. Међутим, њихов готово искључиви или превасходни циљ је припремање за испите и полагање по другачијем поступку. У томе се битно разликују од стручних група које немају никакве везе са припремањем за испите али несумњиво доприносе продубљивању знања независно од наставног програма.

Поред тога, на Правном факултету у Београду већ више од 30 година постоји и делује *Клуб за Уједињене нације*, први такав клуб основан у Југославији. Његов основни задатак је да упознаје студенте с циљевима и делатношћу Уједињених нација и, разуме се, подстакне њихово проучавање. Отуда његова делатност има неке додирне тачке са делатношћу стручне групе за међународно право и међународне односе али се не би смеле поистовећивати иако постоје тежње за њиховим спајањем. У досадањој пракси је било неколико заједничких састанака на којима су разматрана питања из деловања Уједињених нација.

Разликовање је неопходно како са становишта продубљивања, тако и са становишта њиховог положаја. Наиме, студентска стручна група окупља студенте који желе да науче више и продубљеније него што је могуће на предавањима, вежбама и семинарима. Радом групе руководи наставник или сарадник кога одређује Катедра за међународно право и међународне односе а остале послове (обавештавање и сл.) обавља секретар групе кога студенти бирају из овојих редова, а он је, по правилу, један од најбољих чланова.

Насупрот томе, положај Клуба за УН је крајње неодређен. Клуб се не помиње у Статуту а сам има свој статут (као, нпр., „*Forum romanum*“). Члан клуба може да буде сваки студент без обавезе да активно учествује у раду и долази на састанке. Клубом управљају Скупштина (састаје се сваке године а чине је сви чланови) и Председништво. Правно неодређен положај Клуба за УН је утицао на његово финансирање (тачније: не-финансирање) па је за сваки подухват био принуђен да тражи средства од Факултета а Факултет их је ретко и нерадо давао због неодређеног положаја клуба. Правно, он има повољнији положај у Удружењу за УН Србије, преко удружења клубова за УН Београда и Србије него на факултету на коме је основан и на коме делује. После много недоумица, клуб је проглашен за стручну секцију Савеза социјалистичке омладине (свакако по угледу на ССРНЈ иако је јасно да се секције у друштвено-политичким организацијама баве само политичким видовима појединих проблема а не садржином и начином рада па то важи и за спортске и за стручне секције, укључујући Клуб за УН). Тиме је формално-правно припојен друштвено-политичкој организацији, чиме је делимично побољшано његово материјално стање, али је још више одвојен од Факултета као наставне и научне установе. То одлучујуће утиче не само на управљање Клубом за УН него и на његов рад који се све више своди на обележавање појединих датума из историје Уједињених нација (Дан УН, Дан људских права, Дан борбе против расне дискриминације и сл.) и посете седиштима међународних организација. Чланови Клуба за УН су са наставницима и сарадницима посетили седишта међународних организација у Женеви, Паризу, Бечу и Риму. Нема сумње да и то доприноси делимичном упознавању са неким правилима међународног права која омогућавају одржавање међународних односа (уколико домаћини дају више обавештења од основних података о оснивању дотичне организације) али је неспорно да се овакви излети морају дуже брижљиво и стручно припремати, за шта студенти, услед редовних обавеза, немају много времена. Без обзира на све ово, клубови за Уједињене нације (као и клубови за UNESCO и друге међународне организације) представљају погодан облик за окупљање студената и њихово боље упознавање са међународним правом.

Треба додати да поједини студенти посећују предавања и семинаре на последипломским студијама. Осим тога, почев од школске 1983/1984. године Катедра за међународно право и међународне односе одржава једном месечно „отворене стручне састанке“ на којима се расправља о појединим актуелним питањима међународног права као што су, на пример, међународни тероризам, међународно право на развој, јавни дугови, људска права, животна средина и сл. На састанцима учествују не само наставници са Катедре већ чешће стручњаци из разних устано-

ва који се баве међународним правом као и страни стручњаци који посећују Београд. Овим састанцима присуствује знатан број заинтересованих студената не само оних са последипломских студија.

III. ПОСЛЕДИПЛОМСКЕ СТУДИЈЕ

Последипломске студије се разликују од четворогодишњих студија како по методима рада тако и по организацији. Док је четворогодишња настава заједничка за све студенте, с изузетком изборних група од по два предмета на III и IV години, дотле се последипломске студије одвијају у потпуности по смеровима, иако има предмета који се предају на више смерова.

Када је реч о изучавању међународног права, треба истаћи да се одувек сразмерно велики број студената интересовао за усавршавање из предмета који се тичу међународне заједнице. По броју уписаних студената, међународни смер на Правном факултету у Београду је један од најбројнијих. Поред предавања (из тзв. продубљеног курса и специјалних курсева) студенти су обавезни да израде семинарске радове или обаве научноистраживачку праксу.

Међутим, постоје неки проблеми на изглед техничке природе. Рад на последипломским студијама треба да буде што је могуће више истраживачки. То претпоставља постојање богате библиотеке и нарочито документације. Библиотека Правног факултета у Београду је свакако једна од најбогатијих специјализованих библиотека. Документација је све обимнија и разноврснија. То поставља проблеме израде нових каталога и руковања документацијом. Стога истраживачи још увек морају пионирски да почињу од почетка у правом смислу те речи. Тешко је израчунати колико је времена потребно да би се прикупила сва литература и документација за обичан семинарски рад. Тиме се може објаснити зашто је истраживачки рад дуготрајан.

Број запослених библиотекара у ужем смислу изгледа довољан али само када је у питању издавање књига. Само један библиотекар ради на одржавању каталога а да се не говори о његовом осавремењивању. На жалост, нема ниједног стручњака за документацију тако да је огромна несразмера између броја докумената којим располаже библиотека и особља које њоме треба да рукује. А све је већа потреба за специјализованим каталозима (по ужој материји) који би обухватили не само литературу него и све богатију документацију. Има се утисак да млади људи нису склони да се усавршавају у овој области, да уче стране језике а да за то добију релативно ниске дохотке. Можда би се на последипломским студијама могла да обрати већа пажња и на ову врсту специјализације и да се међу студентима последипломских студија изграђују стручњаци за библиотеке и документацију. То не би захтевало велике промене у наставним плановима јер би довољно било, у оквиру постојећег предмета Методологија научноистраживачког рада, увести курс из области коришћења литературе и документације, што би подразумевало и њихово сређивање и класификовање. На тај начин би се умањиле разлике између оних који раде са документацијом и оних који је само користе. То подразумева подједнаке могућности за усавр-

шаване, укључујући стицање звања специјалисте, магистра или доктора наука. То је свакако значајно за оне библиотеке у Југославији које су истовремено депозитарне библиотеке Уједињених нација. Велика је штета да се документарно благо од непроцењиве вредности не користи довољно, односно да није довољно доступно свима који су за то заинтересовани. У том погледу свакако треба учинити оно што је потребно а чини се да за то не треба много ни времена ни средстава, поготово ако се то сматра улагањем у развој.

IV. ЗАКЉУЧАК

Из овог кратког прегледа се може видети да на Правном факултету у Београду има прилично наставних облика који омогућавају да се студенти упознају са међународним правом, тако да се у том погледу у основи удовољава препорукама Уједињених нација и УНЕСКА о широј настави, изучавању и разумевању међународног права. Могло би се чак рећи да има више организационих облика него стварних могућности. Реч је о тешкоћама које ометају нормално студирање али које се налазе ван домаћаја наставе из међународног права.

У питању су материјалне тешкоће студената због којих не могу у потпуности да се посвете студијама, посебно да купују скупе уџбенике. Тешкоће у погледу становања доводе до тога да велики део студената стварно борави ван Београда а долази само на испите. У таквим околностима ни посета предавања не може да буде таква каква би била према броју уписаних студената (чини се да се не би могло сместити у слушаонице ни 10% од укупног броја уписаних студената!) а то утиче и на интересовање за рад стручне групе и Клуба за УН. Посебну тешкоћу чини општа незапосленост која негативно утиче на рад студената уопште, не подстицајући редовно студирање и завршавање студија у законом предвиђеном року. У том низу проблема можда би требало испитивати у којој мери данашње средње школе дају довољно образовање за студирање права. Велика је штета што у том погледу није продубљено истраживање које је покренуо Савез удружења за Уједињене нације Југославије, о чему је расправљано на научном скупу у Дубровнику (1980). Исто тако би били занимљиви закључци до којих се дошло истраживањем програма високих школа и факултета, о чему је расправљано на скупу у Охриду (1982). Можда би сада требало да потекне нови подстицај да се ти резултати објаве у неком општем правничком часопису (нпр. у „Архиву за правне и друштвене науке“), намењеном најширој правничкој јавности.

Материјални положај утиче да и библиотеке, некада највећи купци књига, сада морају да штеде баш у време када се студенти све више користе књигама из библиотека. То се осећа и у библиотеци Правног факултета у Београду која највећи део средстава даје за одржавање постојећег фонда (преплата на часописе) а веома мало за набавку нових, све скупљих књига не само страних него и домаћих. Из разлога који су напред изнети (ниски доходи) број особља запосленог у библиотеци се смањује уместо да расте.

Као што се види, има доста разлога због којих студирање не даје резултате који би се могли очекивати. Неке од наведених тешкоћа превазилазе оквире ових разматрања али су поменуће само ради објашњења онима који су мање упознати са стварним условима рада на факултетима. Можда би се тешкоће делимично могле отклонити бољом организацијом рада. Свакако да би најмеродавнији суд о нашем раду могли да дају они који раде у установама у којима се запошљавају наши ђаци. Као год што се вредност међународног права оцењује не само по његовим нормама већ више по томе како се оне примењују, тако и оцена наставе из међународног права треба да буде дата на толико по облицима и садржини наставе већ по томе какво се знање из међународног права стиче на нашим факултетима. Свака сугестија која може да допринесе побољшању изучавања међународног права биће добро дошла.